

УДК 336:351.72

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Заславська О.І.

Ужгородський національний університет

У статті досліджено стан та тенденції розвитку пенсійної системи України. Здійснено аналіз показників пенсійного забезпечення та оцінку діяльності Пенсійного фонду України. Визначено основні проблеми реформування вітчизняної пенсійної системи. Акцентовано увагу на питаннях удосконалення системи пенсійного забезпечення з метою підвищення рівня соціального захисту населення в умовах економічної нестабільності. Розглянуто шляхи оптимізації системи пенсійного страхування у контексті побудови трирівневої структури пенсійної системи.

Ключові слова: пенсія, пенсійне забезпечення, пенсійна система, Пенсійний фонд, солідарна система пенсійного страхування, накопичувальна система пенсійного страхування, система недержавного пенсійного забезпечення, пенсійна реформа.

Постановка проблеми. На шляху інтеграції України до Європейського Союзу виявилось багато проблем та викликів, особливо небезпечних в умовах зовнішньої агресії та ведення військових дій на сході країни. Українська економіка, як і держава загалом, переживає надзвичайно складний період та потребує термінових ефективних перетворень. Політична та фінансово-економічна криза 2014 року разом із накопиченими у попередні роки економічними дисбаланси зруйнувала макрофінансову стабільність держави. Основні проблеми у системі державних

фінансів проявилися в ускладненні умов формування доходів державного бюджету, низькій ефективності державних видатків, зростанні бюджетного дефіциту. Розрив між доходами та видатками бюджету, неефективне та нецільове використання бюджетних ресурсів посилили тиск на стабільність національної валюти, обумовили недофінансування видатків бюджету, погіршення ситуації у сфері соціального захисту і, насамперед, пенсійного забезпечення громадян України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку та функціонування пенсій-

ної системи України досліджені у роботах таких провідних вітчизняних науковців, як В. Базилевич, О. Василик, С. Ковальчук, В. Кудряшов, К. Павлюк, Ю. Пасічник, І. Розпутенко, С. Юрій та інших. Наразі вітчизняна економіка потребує проведення структурної перебудови, активізації інвестиційних процесів із метою досягнення економічного зростання. У цьому аспекті реформування пенсійної системи України є актуальною проблемою, оскільки ефективна соціально-економічна політика є одним із важливих напрямів стабілізації та розвитку національної економіки.

Метою статті є дослідження практичних аспектів функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні та визначення напрямів її удосконалення з метою підвищення рівня соціального захисту населення в умовах політичної та економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Пенсійний фонд України створено у 1992 році з метою пенсійного забезпечення громадян. Кошти фонду не входять до державного бюджету і не можуть бути використані на інші цілі, крім виплати пенсій та соціальної допомоги. Джерелами формування Пенсійного фонду є обов'язкові внески суб'єктів господарювання і громадян, кошти із державного бюджету, призначені для виплати пенсій військовослужбовцям, добровільні внески і пожертвування та інші надходження. В останні роки через поглиблення дисбалансу між надходженнями та видатками Пенсійного фонду джерела його наповнення були розширені за рахунок впровадження додаткових зборів на виплату пенсій з окремих господарських операцій (надання послуг стільникового зв'язку, купівлі валюти, нерухомості та транспортних засобів тощо), що фактично мають режим податку. Крім того, дедалі більшу роль у структурі доходів відіграють бюджетні трансферти на покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду.

Сучасна пенсійна система України базується на солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Із прийняттям у 2003 році Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і «Про недержавне пенсійне забезпечення» розпочато впровадження пенсійної реформи в Україні, сутність якої полягає у переході до трирівневої пенсійної системи.

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування – базується на засадах солідарності, субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування – базується на засадах акумулювання коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довичних пенсій і одноразових виплат. Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення – базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх

об'єднань у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та у порядку, передбачених законодавством. Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення. Таке поєднання забезпечує соціальні гарантії та фінансову стабільність пенсійної системи. Реформована солідарна система враховуватиме інтереси малозабезпечених верств населення, а накопичувальна – стимулюватиме до пенсійних заощаджень усіх громадян, особливо з вищими доходами [3; 4].

Наразі в Україні діють два рівні пенсійної системи – солідарна система та недержавне добровільне пенсійне забезпечення. Солідарну систему ми успадкували з часів Радянського Союзу, коли співвідношення вікових категорій було принципово іншим і не виникало проблем із тим, щоби п'ятеро працюючих утримували одного пенсіонера. Для України, як і для більшості країн світу, головною демографічною тенденцією сьогодення є процес старіння населення. У 2014 році в Україні кількість пенсіонерів вперше перевищила кількість працюючих, а у 2016 році вона становила майже 30% чисельності усього населення. Сьогодні у нашій країні на 10 платників страхових внесків припадає 13 пенсіонерів. За останні 20 років Україна втратила майже 10 мільйонів населення, і не лише через високу смертність, але й через значну трудову еміграцію. Окрім цього, через економічні проблеми, відсутність інфляційної індексації пенсій та заробітних плат у громадян немає коштів для участі у другому та третьому рівнях пенсійної системи. Отже, переважна частина пенсій нараховується за солідарною системою і виплачується з Пенсійного фонду.

У табл. 1 представлено основні показники фінансового забезпечення населення України.

Таблиця 1

Основні показники пенсійного забезпечення населення України за період 2011-2017 рр. (у грн., на кінець періоду)*

Рік	Мінімальна пенсія	Максимальна пенсія	Прожитковий мінімум	Мінімальна заробітна плата	Максимальна заробітна плата
2011	750	7500	894	941	14115
2012	822	8220	1017	1073	18241
2013	894	8940	1108	1147	19499
2014	949	9490	1176	1218	20706
2015	1074	9490	1330	1378	23426
2016	1247	10740	1600	1600	38750
01.05. 2017	1312	10740	1684	3200	40000

* Джерело: [1]

Дані таблиці свідчать, що пенсія, як і заробітна плата, протягом аналізованого періоду поступово зростали. Попри це, мінімальна пенсія значно нижча загального показника прожиткового мінімуму. Крім того, у 2012 році мінімальна пенсія складала всього 76,6% мінімальної заробітної плати, а у 2016 році цей показник знизився до 75,5%. Також існує значна розбіжність у розмірі мінімальної та максимальної пенсії, а саме –

у 10 разів. Мінімальна пенсія за віком наразі складає 1312 грн., максимальна – 10740 грн. Найбільша пенсія, яка виплачується сьогодні, складає 58764 грн. Середній розмір пенсії в Україні станом на 01.04.2017 р. – 1832 грн., що становить лише 29% від середньої зарплати. Водночас, майже 9 тисяч пенсій, призначених до 1 жовтня 2011 року, виплачуються у раніше встановлених розмірах без будь-яких обмежень [2].

Варто зазначити, що позитивна динаміка росту максимальної заробітної плати, яку демонструє табл. 1, сприятлива для наповнюваності Пенсійного фонду, втім із кожним роком дефіцит бюджету Фонду зростає. До прикладу, у 2016 році він складав 145 млрд. грн. і був повністю покритий за рахунок Державного бюджету. У 2017 році дотація з Державного бюджету Пенсійному фонду становить 141,3 млрд. грн. Це майже половина від суми, необхідної для виплати усіх пенсій у державі. При цьому видатки Пенсійного фонду власне на сплату страхових пенсій становлять лише 75% від загальних виплат. Решта – інші види пенсій і соціальних доплат [1].

Отже, чинна система призначення пенсій в Україні потребує удосконалення, оскільки існуючі у ній недоліки вже призвели до серйозних проблем. Передусім, це критичне для пенсійної системи співвідношення пенсіонерів і тих, хто має їх утримувати. На сьогодні у країні нараховується близько 26,3 млн. осіб працездатного віку, із них зайняті лише 16,2 млн., а внески до Пенсійного фонду сплачує ще менша кількість. Внаслідок цього лише 12,8 млн. застрахованих осіб утримують 12 млн. нинішніх пенсіонерів. По-друге, Пенсійний фонд не має належних ресурсів для того, аби забезпечити гідний рівень пенсій. У 8 млн. пенсіонерів (67%) розмір страхової пенсії – на рівні прожиткового мінімуму. По-третє, на сьогодні нівельовано залежність розміру пенсії від сплачених внесків.

Саме тому головна мета реформи вітчизняної солідарної системи пенсійного забезпечення – стимулювати працююче населення до сплати єдиного внеску із легальної заробітної плати та визначити внутрішні джерела для того, аби солідарна система була самодостатньою. За даними Пенсійного фонду України, до його бюджету за січень-липень 2017 року з усіх джерел фінансування надійшло 149,1 млрд. грн., із яких власні надходження склали 86,3 млрд. грн., що на 23,3 млрд. грн. більше у порівнянні з відповідним показником 2016 року. При цьому, надходження частини єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду у січні-липні на 11 млрд. грн. перевищили плановий показник. Із Державного бюджету на фінансування пенсійних виплат спрямовано 62,8 млрд. грн., що на 15,6 млрд. грн. менше запланованого та на 11,1 млрд. грн. менше відповідного показника 2016 року. Середній розмір пенсії у липні 2017 року склав 1886,8 грн. [1].

У липні 2017 року Верховна Рада України внесла у порядок денний урядовий варіант пенсійної реформи. Законопроектом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» пропонуються зміни до 32 законодавчих актів. Цей Закон частково має набути чинності з 1 жовтня 2017 року, а з 1 січня 2018 року – у повному обсязі. Складовою час-

тиною пенсійної реформи є обов'язкове оновлення пенсій, тобто їх перерахунок відповідно до зростання середньої заробітної плати з якої сплачуються внески. Вартість одного року стажу, який застосовують для обчислення пенсії, знижено з 1,35% до 1%. Зменшення цього показника у більшості випадків покращує умови перегляду пенсій для тих, хто вже зараз отримує пенсію. Кінцева сума перерахованої пенсії залежить від двох показників – вартості страхового стажу та показника середньої заробітної плати. Зменшуючи коефіцієнт, уряд одночасно пропонує підвищити розмір середньої заробітної плати, який використовується при обчисленні пенсії. Він буде однаковим для пенсіонерів, яким нараховується пенсія у цьому році, і тим, кому вона перераховуватиметься. У результаті пенсії будуть перераховані, тобто підвищені для майже 5,6 млн. українців (усього в Україні 11,9 млн. пенсіонерів). Частина пенсіонерів після «осучаснення» пенсійних виплат отримуватимуть вдвічі більшу пенсію [1].

Нині у системі пенсійного забезпечення України, крім страхових пенсій, існує ще один вид пенсійних виплат, так звані спеціальні пенсії. Право на них, а також порядок їх призначення і виплати визначаються окремими законами. Зокрема, право на спеціальні пенсії мають депутати, державні службовці, судді, прокурори, службовці органів місцевого самоврядування, науковці. Спеціальні пенсії, як правило, виплачуються у підвищеному розмірі порівняно зі страховими пенсіями. Своєю чергою така система запроваджувалася як своєрідна компенсація за низький рівень заробітної плати у відповідних категоріях працівників. Однак із моменту запровадження спеціальних пенсій умови оплати праці таких працівників значно покращилися. Тож, логічним кроком буде скасування чинних привілеїв у призначенні пенсій. Зокрема, після підвищення заробітної плати суддям, державним службовцям цілком закономірним є питання ліквідації інших пільг і перехід до загальних страхових принципів.

У законопроекті пропонується запровадити єдині підходи до призначення пенсій, коли враховується не професія, а лише рівень заробітної плати і страховий стаж. Уряд пропонує звільнити солідарну пенсійну систему від страхових виплат, які не забезпечені надходженнями страхових внесків. Це допоможе виконати поставлене завдання – до 2024 року зробити Пенсійний фонд бездефіцитним, що означатиме нові можливості підвищувати пенсійні виплати, а відтак і якість життя людей похилого віку.

Позитивні результати дали заходи, проведені Пенсійним фондом щодо організації обслуговування пенсіонерів. Так, у 2016 році розпочато створення єдиної консолідованої бази даних про одержувачів пенсійних виплат та впровадження електронних пенсійних справ, чисельність яких сьогодні складає понад 200 тис. Для внутрішньо переміщених осіб впроваджено електронні пенсійні посвідчення, які одночасно є банківською платіжною картою. Запроваджено обслуговування громадян із питань призначення пенсій незалежно від місця їх проживання (реєстрації). Із метою наближення місць обслуговування до одержувачів послуг органами Пенсійного

фонду ініційовано облаштування робочих місць із визначеним переліком послуг, які можуть надаватися в об'єднаних територіальних громадах. Модернізовано реєстр застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, в якому на всіх застрахованих осіб та одержувачів пенсійних виплат сформовано індивідуальні електронні картки, де містяться дані про трудові відносини, стаж, заробітну плату, сплату страхових внесків, пенсійні виплати та виплати за іншими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування. Розпочато впровадження електронного обігу пенсійної документації, зокрема, відомостей на виплату пенсій через банки. Розширено можливості дистанційного обслуговування громадян через веб-портал електронних послуг Пенсійного фонду України. В органах Пенсійного фонду створено атестовану комплексну систему захисту інформації, здійснено оновлення парку комп'ютерної техніки. У зв'язку з проведенням

оптимізації структури органів Пенсійного фонду кількість його територіальних управлінь (із збереженням мережі пунктів обслуговування) скорочено вдвічі, а штатна чисельність працівників зменшилася на 17,8%.

Висновки і пропозиції. Результати проведеного дослідження засвідчили, що існуюча національна пенсійна система є одним із основних чинників, що призводять до фіскальної вразливості економіки. Це свідчить про нагальну потребу комплексної реформи пенсійної системи із впровадженням накопичувального механізму та створенням приватних пенсійних фондів. Головними напрямками реформування пенсійної системи України має бути суттєве удосконалення солідарної системи; створення економічних умов для реального введення другого рівня пенсійного забезпечення; стимулювання підприємств для створення приватних пенсійних депозитних фондів у державних банках як прототипу третього рівня пенсійного забезпечення.

Список літератури:

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>
2. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua>
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування / Закон України № 1058-IV від 09.07.2003 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Про недержавне пенсійне забезпечення / Закон України № 1057-IV від 09.07.2003 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

Заславская О.И.

Ужгородский национальный университет

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПЕНСИОННОЙ РЕФОРМЫ В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье исследовано состояние и тенденции развития пенсионной системы Украины. Осуществлен анализ показателей пенсионного обеспечения и оценка деятельности Пенсионного фонда Украины. Определены основные проблемы реформирования отечественной пенсионной системы. Акцентировано внимание на вопросах совершенствования системы пенсионного обеспечения с целью повышения уровня социальной защиты населения в условиях экономической нестабильности. Рассмотрены пути оптимизации системы пенсионного страхования в контексте построения трехуровневой структуры пенсионной системы.

Ключевые слова: пенсия, пенсионное обеспечение, пенсионная система, Пенсионный фонд, солидарная система пенсионного страхования, накопительная система пенсионного страхования, система негосударственного пенсионного обеспечения, пенсионная реформа.

Zaslavska O.I.

Uzhhorod National University

THE ACTUAL ISSUES OF PENSION REFORM IN UKRAINE

Summary

The article analyzes the state and trends of the Ukraine's pension system development. The analysis of pension provision indicators and evaluation of the Pension Fund of Ukraine activity were carried out. There were determined the main problems of the domestic pension system reforming. The attention is focused on the issues of improving the system of pension provision in order to increase the level of social protection of the population in conditions of economic instability. There were considered ways of the pension insurance system optimization in context of building a three-tier pension system structure.

Keywords: pension, pension provision, pension system, pension fund, solidarity system of pension insurance, accumulative system of pension insurance, system of non-state pension provision, pension reform.